

Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi /
Journal of Divinity Faculty of Bayburt University
e-ISSN 2630-595X
Sayı: 16 2022/2 - Aralık

**BAYBURT'UN KAYIP ZİYÂİYYE KÜTÜPHANESİNDEKİ TEFSİR
ESERLERİ**

Works of Tafsir in the Lost Ziyaiyye Library of Bayburt

Abdussamet VARLI

Dr. Öğr. Üyesi, Bayburt Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tefsir Ana Bilim
Dalı.

Bayburt / Türkiye

*Assistant Professor, Bayburt University, Faculty of Divinity, Programme in Basic
Islamic Studies.*

Bayburt / Turkey

avarli@bayburt.edu.tr

ORCID ID: 0000-0001-9094-861X

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 21 Ekim / 21 October 2022

Kabul Tarihi / Date Accepted: 15 Kasım / 15 November 2022

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık / December

Atıf / Citation: Abdussamet Varlı, "Bayburt'un Kayıp Ziyâiyye
Kütüphanesindeki Tefsir Eserleri ", *Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Dergisi*, 16 (Kış 2022): 6-25

DOI: 10.47098/bayburt-ilahiyat.1192689

Öz

Ahmed Ziyâüddîn Gümüşhânevî'nin (ö. 1893) Doğu Karadeniz Bölgesi'ne bırakmış olduğu en büyük ilim hazineleri arasında yer alan dört adet kütüphaneden bir tanesi Bayburt iline vakfedilmiş kütüphanedir. Diğer üçünün kurulmuş olduğu Of, Rize ve İstanbul kütüphanelerinin akıbetinde olduğu gibi, Bayburt'ta kurdurmuş olduğu ve vakfiyelerde hakkında bilgi bulunan kütüphanesinden de elimize eser ve bilgi ulaşmamıştır. Birinci Dünya Savaşı sırasında Rusların doğu bölgelerini işgali esnasında bugün Gürcistan'ın başkenti Tiflis bölgesine kaçırılmış olduğu, dönemin Doğu Orduları Komutanı Kâzım Karabekir Paşa'ya Ferşad Efendi (ö. 1929) tarafından yazılan bir name ile kayıtlanmıştır. Bunun dışında çok fazla bilgiye sahip olunmayan kütüphanede mevcut olan eserlerin tefsir ilmiyle alakalı olanları bu makale ile ilk kez gün yüzüne çıkarılmış olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Ahmed Gümüşhânevî, Kütüphane, Bayburt, Kayıp.

Abstract

One of the four libraries, which is among the greatest scientific treasures left to the Eastern Black Sea Region by Ahmed Ziyâuddin Gümüşhânevî (d. 1893), is the library dedicated to the province of Bayburt. As with the fate of the libraries of Of, Rize and Istanbul, where the other three were established, we have not received many works today from the library he had established in Bayburt, and there is information about it in the charters. It is recorded with a name written by Ferşad Efendi to Kazım Karabekir Pasha, the commander of the eastern armies of the period, that he was smuggled to the Tbilisi region, which is the capital of Georgia today, during the Russian occupation of the eastern regions during the First World War. Apart from this information, the works related to the science of tafsir in the library, which does not have much information, will be revealed for the first time with this article.

Keywords: Tafsir, Ahmed Gümüşhânevî, Library, Bayburt, Lost.

Giriş

1813-1894 yılları arasında yaşamış,¹ Gümüşhane’de doğmuş, esas adı, Ahmed bin Mustafa bin Abdurrahman el-Gümüşhânevî olan Ahmed Gümüşhânevî, Karadeniz bölgesinin ileri gelen uleması arasında yer almaktadır.² Ticari ve ekonomik kaygılarla ailesinin Trabzon’a taşınması sebebiyle ilmi eğitimini burada almaya başlamış,³ daha sonra yine ticaret maksadıyla gitmiş olduğu İstanbul’da kalarak ilim hayatını burada tamamlamıştır.⁴ İlmi kişiliği yanında tasavvufi alanda yetkinliğe sahip olan Gümüşhânevî,⁵ toplum üzerinde manevi yönlendirmeleriyle de çok büyük etkiler bırakabilmiş bir kişiliktir.⁶ Osmanlı Devleti bünyesinde varlığını devam ettiren “Avârız Sandıkları”⁷ usulüne benzer yardım oluşumları kuran ve müntesiplerinden gelen yardımlarla bu müesseseyi güçlendiren Ahmed Gümüşhânevî, daha sonra bu kuruluşlar aracılığıyla matbaa kurdurmuş ve ihtiyaç duyulan bölgelerde ilmi canlılığı artırması için kütüphaneler inşa etmiştir.⁸

Kurdurmuş olduğu matbaalarda bastırılmış olduğu eserlerle İstanbul, Rize, Bayburt ve Of⁹ bölgelerinde dört adet kütüphane ihdas eden Ahmed Gümüşhânevî, ayrıca ilim talebelerine bu eserlerden ücretsiz dağıtmıştır.¹⁰ Avarız sandıkları sistemine benzeyen yardım sistemiyle, her biri için tahsis edilen 500'er altınlık vakıflar sayesinde yukarıda bahsi geçmekte olan

¹ Mustafa Fevzi, *Hediyetü'l-Halidîn fi Menâkıb-ı Kutbü'l-Ârifin Mevlânâ (Mevlânâ DÎA) Ahmed Ziyâüddîn (DÎA) b. Mustafa el-Gümüşhânevî*, 1313, 34, 49; Osmanzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i evliyâ* (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2011), 2/334.

² Mustafa Fevzi, *Hediyetü'l-Halidîn fi Menâkıb-ı Kutbü'l-Ârifin Mevlânâ Ahmed Ziyâüddîn b. Mustafa el-Gümüşhânevî*, 1313, 14; İrfan Gündüz, *Gümüşhânevî Ahmed Ziyâüddîn (k.s.) hayatı-eserleri-tarikat anlayışı ve halidiyye tarikati* (İstanbul: Seha Yayınları, 1984), 11.

³ Osmanzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i evliyâ*, 2/333.

⁴ İrfan Gündüz, “Ahmed Ziyâüddîn Gümüşhânevî'nin hayatı, eserleri ve tesirleri” (Ahmed Ziyâüddîn Gümüşhânevî sempozyumu, İstanbul: Seha Yayınları, 1992), 17, 18.

⁵ İrfan Gündüz, “Ahmed Ziyâüddîn Gümüşhânevî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: İSAM Yayınları, 1996), 14/276.

⁶ Osmanzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i evliyâ*, 2/334.

⁷ Müslim veya gayri Müslim toplumdaki ihtiyaç sahibi kimselerin farklı birçok ihtiyacını karşılama amacıyla kurulmuş olan vakıf vari müesseselerdir. Bk. Mehmet İpşirli, “Avârız Vakfı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: İSAM Yayınları, 1991), 4/109.

⁸ “Ahmed Ziyâüddîn Gümüşhânevî”, *Evlîyalar Ansiklopedisi* (İstanbul: Berekât Yayınları, 1993), 12/356.

⁹ Dündar Alikılıç, “Ahmed Ziyâüddîn Gümüşhânevî'nin Kurduğu Kütüphaneler ve Bu Kütüphanelere Bağışladığı Kitaplar”, *Gümüşhane Tarihi* (Gümüşhane: Gümüşhane Üniversitesi Yayınları, 2016), 372.

¹⁰ Sağır Yusuf, “Ahmed Ziyâüddîn Gümüşhânevî'nin Kurduğu Kütüphaneler”, *1. Uluslararası Ahmed Ziyâüddîn Gümüşhânevî Sempozyumu Bildiriler Kitabı* (Gümüşhane: Gümüşhane Üniversitesi Yayınları, 2013), 912.

kütüphanelerin kurulmasını sağlamıştır.¹¹ Zor zamanlarda ilmi gelişim adına göstermiş olduğu sistemli ve vakıf temelindeki yaklaşımı sayesinde bahsedilen bölgelerde günümüze kadar uzanmış olan ilmi bir silsile ortaya çıkmıştır. Bu çalışma akıbetleri meçhul bu kütüphaneler arasında, Rus işgali zamanında yağmalanmak suretiyle önce Tiflis'e ardından Rusya'ya götürülmüş olan ve muhtevasıyla ilgili hiçbir bilginin kamuoyuna yansımamış olduğu, Ahmed Gümüşhânevî'nin ilkinin Bayburt'ta kurmuş olduğu dört kütüphaneden biri olan Ziyâiyye Kütüphanesi'ndeki Kur'an tefsirine ait eserlerle ilgilidir. Çalışmayı orijinal ve diğer çalışmalardan ayrı kılan husus ise, Ahmed Gümüşhânevî'nin halifesi Kondulu¹² Yusuf Şevki Efendi'nin kendi el yazısıyla kaleme almış olduğu kütüphanede bulunan eserlerin dökümüne ait risaledir. Yusuf Şevki Efendi'nin (ö. 1321/1904) damadı ve aynı zamanda Bayburt Ziyâiyye Kütüphanesi'nin mütevellisi Hacı Ferşad Efendi'den¹³ (ö.1929) torunu Ahmed Ziyaüddîn Hacıferşat Efendi'ye (ö. 2006) tevarüs etmiş olan kütüphanede bulunan bu risaledeki Kur'an Tefsirine ait eserler bu çalışmayla gün yüzüne çıkarılmış olacaktır.

Bayburt Ziyâiyye Kütüphanesi

Ahmed Gümüşhânevî'nin tasavvuf anlayışının şekillenmiş olduğu Nakşi¹⁴ Halîdî¹⁵ geleneği içerisinde kendine özgü oluşturmuş olduğu anlayış "ziyâiyye" ismiyle anılmıştır.¹⁶ 1318 tarihli Me'ârif Sâlnâmesi Bayburt'ta kurulmuş olan Gümüşhânevî'nin banisi olduğu kütüphaneden "Ziyâiyye Kütüphanesi" şeklinde bahsediyor olması¹⁷ "ziyâiyye" künyesinin

¹¹ Gündüz, "Ahmed Ziyaüddîn Gümüşhânevî", 14/276.

¹² Dernekpazarı, 1925 yılında Of ilçesine bağlı bucak merkezi iken 1948'de Çaykara ilçe olunca, Of'tan ayrılıp köy konumuna dönüştürülmüştür. Ancak, 1949 yılında yeniden bucak, yakın tarihlerde de ilçe olmuştur. Eski ismi Kondu'dur. Bk. Wikipedia (Vikipedi), "Dernekpazarı", (Ersim 18 Ekim 2022)

¹³ Geniş bilgi için, Yusuf Şevki Yavuz, "Ferşad Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: İSAM Yayınları, 1995), 12/413.

¹⁴ Bahâeddin Nakşibend'e (ö. 791/1389) nisbet edilen tarikatın adıdır. Bk. Hamid Algar, "Nakşibendiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2006), 32/335.

¹⁵ Nakşibendiyye tarikatının Hâlid el-Bağdâdî'ye (ö. 1242/1827) nisbet edilen koluna verilmiş olan nisbedir. Bk. Hamid Algar, "Hâlidîyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: İSAM Yayınları, 1997), 15/295.

¹⁶ Ahmet Aslan, "Ahmed Ziyaüddîn Gümüşhânevî Tekkesi'nin Dünü ve Bugünü" (Gümüşhane: Gümüşhane Üniversitesi Yayınları, 2013), 907.

¹⁷ Yusuf Şevki Efendi'nin el yazması kataloğunun 26. sahifesinde, "Temmet tahriruha fi'l-kütübî'l-mevcûdeti fi kütübhâne-i Dıyâiyye fi şehri Bayburd" şeklinde bir açıklamanın bulunuyor olması, bu kütüphanenin Ziyâiyye şeklinde isimlendirilmiş olduğuna delalet etmektedir. (Torunun koleksiyonu); Alikılıç, "Ahmed Ziyaüddîn Gümüşhânevî'nin Kurduğu Kütüphaneler ve Bu Kütüphanelere Bağışladığı Kitaplar", 376.

toplumsal çerçeveye oturmuş olduğunun da göstergesi kabul edilebilir. Ziyâiyye kütüphanesi, Ahmed Gümüşhânevî'nin kurmuş olduğu dört kütüphane arasında ilk kurulmuş olan¹⁸ ve yaklaşık olarak kuruluş tarihi 1871 yıllarına tekabül eden bir kütüphanedir.¹⁹ Arşiv verilerindeki kütüphanenin vakfiyesinde Bayburt'taki kitaplardan ilk bahsedilme tarihi dikkate alındığında, bu kütüphanenin kuruluş aşamasının 1864 yılına kadar gitmiş olduğunu ifade etmek yanlış olmayacaktır.²⁰

Günümüzde Çaykara İlçesine 3 km mesafede bulunan, Maraş'tan gelerek bölgenin İslamlaşması adına büyük çalışmalara imza atan, kabrinin bu köyde bulunması sebebiyle nisbesine uygun olarak Maraşlı (Paçan) adının verilmiş olduğu köyün bu özelliği sebebiyle olsa gerektir, Gümüşhânevî, medresenin ilk önce burada yapılmasını istemiştir.²¹ Ancak kütüphane hususunda düzenlenmiş olan ikinci bir vakfiyeden anlaşıldığına göre Maraşlı köyünde ihdası düşünülen kütüphanenin yapılamaması nedeniyle buraya gönderilmesini düşündüğü kitapların Bayburt'a naklini uygun görmüştür.²² Kendisi de birinci dünya savaşında talebeleriyle cephede bulunması sebebiyle Ahmed Gümüşhânevî, yaklaşmakta olan işgal tehlikesinin getirecek olduğu olumsuzlukların farkına varmıştır. Bu duruma binaen, Bayburt'ta oluşturulacak olan medresenin kurulamaması halinde ziyâiyye kütüphanesi için vakfedilmiş olan eserlerin Sivas, Trabzon ve Tokat'taki kütüphanelere gönderilmesini vakfiyede kayıt altına almıştır.²³

Ziyâiyye kütüphanesi için Bayburt'ta günümüzde Yeni Camii ve Yakutiye Camisi olarak bilinen yer uygun görülmüş ve Ahmed Gümüşhânevî'nin halifesi olan Kondulu Yusuf Şevki Efendi²⁴ kütüphanenin imarı hususunda görevlendirilmiştir.²⁵ Bugün vakfiyelerde bahsi geçmekte olan cami il merkezindeki varlığı korumakta, ancak yanında veya bitişiğinde olduğu söylenen kütüphaneden ise herhangi iz bulunmamaktadır. Kütüphanenin kuruluş kayıtlarında; *"Bayburt'ta 'Yeni Medrese' olarak bilinen medresenin 'Yusuf Efendi' isimli dershanesine dolaplar yerleştirilmek suretiyle"*²⁶

¹⁸ Yusuf, "Ahmed Ziyâuddîn Gümüşhânevî'nin Kurduğu Kütüphaneler", 912.

¹⁹ Alikılıç, "Ahmed Ziyâuddîn Gümüşhânevî'nin Kurduğu Kütüphaneler ve Bu Kütüphanelere Bağışladığı Kitaplar", 376.

²⁰ "VGMA (Vakfiye)", 26 Ekim 1281 (Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivi), 587 (Defter), 62 (sayfa), 81 (sıra).

²¹ Yusuf, "Ahmed Ziyâuddîn Gümüşhânevî'nin Kurduğu Kütüphaneler", 913.

²² "VGMA (Vakfiye)", 27 Mayıs 1287 (Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivi), 587 (Defter), 63 (Sayı), 82 (Sayfa).

²³ "VGMA (Vakfiye)", 27 Mayıs 1287, 587, 63, 82.

²⁴ Yavuz, "Ferhad Efendi", 12/413.

²⁵ Kütüphane için yazmış olduğu katalogdan anlaşılmaktadır. Kataloğun ilk sayfası için Resim 2.

²⁶ Yusuf, "Ahmed Ziyâuddîn Gümüşhânevî'nin Kurduğu Kütüphaneler", 913.

şeklinde geçmesi, hem günümüzde yeni cami diye bilinen caminin yanında bulunduğuna hem de banisinin Yusuf Şevki Efendi olduğuna işaret ettiği kanaatini taşımaktayız.

Bayburt Ziyâiyye kütüphanesi ile ilgili kaynaklarda, kütüphanenin mütevellisinden Ferşad Efendi olarak bahsediliyor olsa da kendisinin Yusuf Şevki Efendi'nin damadı ve müridi²⁷ olması hasebiyle kayınpederine verilen görevi onun adına ifa etmiş olması muhtemeldir. Zira Yusuf Şevki Efendi'nin kendi el yazısıyla Bayburt Ziyâiyye kütüphanesindeki eserlerin katalog çalışmasını yaparak kayıt altına alması Yusuf Şevki Efendi'nin, şeyhi Ahmed Gümüşhânevî'den bu görevi aldığıının göstergesi kabul edilebilir. Ferşad Efendi'nin Bayburt kütüphanesi mütevellisi olması, kanaatimiz odur ki, Ahmed Gümüşhânevî'nin değil, şeyhi ve kayınpederinin kendisine yüklemiş olduğu bir sorumluluktur. Üzerindeki çalışmaların bitmesi neticesinde ilim dünyasına kazandırılacak olan söz konusu katalog, damadı Hacı Ferşad Efendi vasıtasıyla ~~Hacı Ferşad Efendi'nin~~ torunu Ahmed Ziyâuddîn Hacıferşat Efendi'ye²⁸ (ö. 2006) ulaşmış ve onun şahsi kütüphanesinde bulunmuştur.

Ahmed Gümüşhânevî adına konuyla ilgili yapılmış çalışmaların neredeyse tamamında Bayburt Ziyâiyye Kütüphanesi'nden, Birinci Dünya Savaşında Ruslar tarafından yağmalanıp Tiflis'e götürülmüş olduğundan bahsedilmektedir.²⁹ Bu bilginin kaynağını oluşturan ve orijinali Hacı Ferşad Efendi'nin torunu, Hacı Ahmet Ziyâuddîn'in şahsi koleksiyonunda bulunan Doğu Ordusu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa'ya yazmış olduğu mektuptan anlaşılmaktadır. Mektubun metni aşağıdaki gibidir.

“Şark Ordusu Kumandan-ı âlişânı devletlu Kâzım Karabekir Paşa hazretlerine.

Devletlu Efendim Hazretleri,

Nâsın hayırlısı o kimsedir ki; “Cenâb-ı Hak onu ümmetin havâicinde istihdâm buyurur” mealinde bulunan Hadis-i Şerifiyle hâtır-ı sâmilerine getirmek suretiyle arz-ı hâl ve istirhâm-ı mâ fi'l-bâle başlarım.

Gümüşhânevî Ahmed Ziyâuddîn Efendi'nin (Kuddise sırruh) Of, Rize, Bayburt memleketlerinde bulunan üç adet kütüphanesinin baş mütevellisi bulunan

²⁷ Yavuz, “Ferşad Efendi”, 12/413.

²⁸ Dedesinden ve yörenin ileri gelen ulemasından almış olduğu İlim sayesinde bölgenin ileri gelen alimlerin kabul edilen Hacı Ahmet Ferşat Efendi'nin kütüphanesi evinde torunları tarafından muhafaza edilmektedir.

²⁹ Alikılıç, “Ahmed Ziyâuddîn Gümüşhânevî'nin Kurduğu Kütüphaneler ve Bu Kütüphanelere Bağışladığı Kitaplar”, 377; Yusuf, “Ahmed Ziyâuddîn Gümüşhânevî'nin Kurduğu Kütüphaneler”, 917; Yavuz, “Ferşad Efendi”, 12/413, 414.

dâileri şu istilâzede kasabaların Bayburt cihetinde bulunan Ruslar tarafından imhâ ve kitaplar bilcümlesi Tiflis'e nakl olunduğu tahkikât-ı ahire-i dâiyânemle tezâhür eylemiş ve kitaplar kütüb-i diniyyeden olmağla ehl-i İslâmca muhterem olduklarından celbleri ve yine vaz'ı istifade olunması ve şeyh-i müşarun-ileyh hazretlerinin kitaplarının herhalde himem-i azimeye muhtaç bulunmuştur. Allah'ın tevfiği, Allah'ın dinine nusret edeceklerle beraber bulunduğu zât-ı âlinize malum ve iş bu mes'ele-i ma'ruzenin hayr ve husule vâsıl olması ancak himem-i celile kâbil bulunduğu dâilerince mahzum bulunduğu kütüb-i ma'ruzenin Tiflis'ten celb olunması asbâbının istikmâlini ricâ ve niyâz ve zâten meşgul olduğumuz ehl-i İslâm duâsına hasseten hânedân-ı âlî kerimanelerini hususi surette duacı buyurmalarını istirhâm eylerim.

Ferman, 5 Teşrîn-i sâni 1337

(5 Kasım 1921)

ed-Dâi, Of kazası müderrislerden Hâce Ferşad İbrahim"³⁰

Bayburt Ziyâiyye Kütüphanesindeki Tefsir Eserleri

Ahmed Gümüşhânevî'nin Bayburt bölgesine vakfetmiş olduğu kütüphanedeki eser sayısına vakfiyelerde yer verilmektedir. Gümüşhânevî'nin bu kütüphaneye vakfetmiş olduğu eserlerin sayısı ile ilgili kaynaklarda farklı bilgiler mevcuttur. Yusuf Şevki Efendi'nin kendi el yazısıyla kaleme almış olduğu kütüphane kataloğunun yayınlanması kanaatimizce bu farklılığın giderilmesinde bir nebze olsun katkıda bulunacaktır. Bu konuda dikkat edilmesi gereken hususlardan bir tanesi Ahmed Gümüşhânevî'nin vakfetmiş olduğu eserlere vurmuş olduğu kendi mührüdür. Bu mührün varlığı o eserin Ahmed Gümüşhânevî'nin kütüphanelerinden birine ait olduğunun belgesi kabul edilebilir. Mührün aslı tablo kısmında verilmiş olup³¹ şunlar yazmaktadır: "Hâzâ vakfu'r-râcî feyze'ş-şamediyye eş-Şeyh Ahmed ziyâuddîn b. Muşafâ el-hâlidî Femen beddelehu bâ' de mâ semî'ahu fe innemâ ismuhu 'alellezîne yübeddiluneh."

Bayburt Ziyâiyye Kütüphanesi kataloğunun 27. sahifesinde tefsir ilmiyle ilgili geçmekte olan; "İşbu defter münteşire de yalnız iki kıt'a zi kıymet Mushâfi Şerif; ve Kırk cild de Yirmi beş adet Tefsir-i Şerif" ifadesi, kütüphaneye iki adet değerli Kur'an-Kerîm ve yirmi beş adet tefsir vakfedildiğini

³⁰ Resim 1.

³¹ Resim 4.

göstermektedir. Söz konusu katalogda geçmekte olan Kur'an tefsiriyle alakalı yirmi beş adet tefsir³² ve içerikleri şu şekildedir:³³

1. **Kadı Beyzâvî Hâşiyesi Molla Hüsrev:**³⁴ *Hâşiyeye 'alâ Envâri't-tenzîl li'l-Beyzâvî* ismiyle maruf olan eser Yusuf Şevki Efendi'nin katalog risalesinde ilk sırada bulunmaktadır. Risalede eserin sayfa satırlarının 27 adet olduğu kayıtlıdır. Eser, Bakara Sûresi'nin 142. ayeti dahil olmak üzere yazılmış bir hâşiyedir. Bakara Sûresi'nin sonuna kadar hâşiyeyi Muhammed b. Abdülmelik el Bağdâdî tamamlamıştır.³⁵
2. **Tefsir Kâdî Beyzâvî:** Tek nüsha halinde iki cilt olduğu anlaşılmaktadır. Asıl adı *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl* olan eser Nâsirüddîn Ebû Saîd el-Beyzâvî (ö. 685/1286) tarafından kaleme alınmıştır. Rivayet ve dirayet yollarının beraber ele alınmış olduğu tefsir dil özellikleri ve inceliklerini işlemiş olması ve çok hacimli olmamasıyla öne çıkmaktadır.
3. **Tefsîr-i Celâleyn:** Katalogda bir tanesi matbu biri nesh hattıyla kaleme alınmış iki adet olduğu ifade edilmiştir. *Tefsîru'l-Celâleyn* olarak meşhur olan eser, Celâleddin el-Mahallî (ö. 864/1459) tarafından yazılmaya başlanmış, ancak kendisinden sonra yaşamış olan Celâleddin es-Süyûtî (ö. 911/1505) tarafından tamamlanabilmiştir. Bu sebeple iki Celal'in tefsiri anlamında "Celâleyn" ismiyle şöhret bulmuştur.³⁶ Kısa ve öz, daha çok kelime açıklamasına dayalı bir tefsir olması sebebiyle şöhreti artmıştır.
4. **Şeyhzâde ale'l-Kâdî:** Eser üç cild halinde ve tek nüsha olarak kayıtlanmıştır. Eserin asıl adı *Hâşiyeye 'alâ Envâri't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl* olarak geçmektedir. İlk önce muhtasar olarak yazılan daha sonra genişletilmiş olan bu eser Beyzâvî'nin tefsiri üzerine kaleme alınmış bir hâşiyedir. Eser, *Envârü't-tenzîl* adlı eserin en

³² Bu kayıt risalenin 27. sayfasında "Bayburt'taki Ziyâiyye kütüphanesinin mevcudiyeti tamamlandı" şeklindeki yazının peşinden getirilmiştir. Dolayısıyla 25 tefsirin mevcudiyeti bu sayfaya kadar olan kısım için geçerlidir denilebilir.

³³ Resim 2 ve Resim 3'te risalenin ilk sayfasının orijinali ve transkripsiyon edilmiş hali mevcuttur.

³⁴ Eser isimleri transkripsiyon kurallarına uygun olarak listede verilecek olması sebebiyle burada Yusuf Şevki Efendi'nin kaleme aldığı şekliyle yazılacaktır.

³⁵ Ferhat Koca, "Molla Hüsrev", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: İSAM Yayınları, 2020), 30/254.

³⁶ Ali Akpınar, "Tefsîru'l-Celâleyn" (İstanbul: İSAM Yayınları, 2011), 40/294.

kapsamlı ve ibare açısından en açık olanı olarak kabul edilmektedir.³⁷

5. **Tefsir-i Tibyan:** Eserin Hıdır b. Abdurrahman el-Ezdî'nin (h. 700/1300) *et-Tibyân fi tefsîri'l-Kur'ân* adlı eser mi, yoksa bu eser üzerine Ayıntâbî Mehmed Efendi'nin (ö. 1111/1699) bu eser üzerine kaleme almış olduğu meal tefsir şeklinde yazmış olduğu eser mi olduğu açık değildir. Nesh yazı çeşidiyle yazılı eserin altın cetvelle kayıtlanmış olduğu bilgisi verilmiştir. Ancak Ayıntâbî'nin eserinin Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe olarak yazılmış ilk tefsiri olması sebebiyle,³⁸ kütüphaneye gönderilmiş eserin bu olması daha muhtemeldir. Bu eser *Tibyân Tefsiri* olarak maruftur.
6. **Tefsir-i Ebussuûd:** Kataloğun altı ve yedi numaralı eserleri iki adet ve ikişer ciltten oluşan Ebussuûd tefsiri yer almaktadır. Tefsirin asıl ismi *İrşâdü'l-'akli's-selîm* şeklindedir. Osmanlı şeyhülislamlarından Ebussuûd Efendi'ye (ö. 982/1574) aittir. Eserin cilt sayısı olarak farklı basımları mevcuttur. Bayburt kütüphanesine vakfedilmiş olanın ise iki ciltten müteşekkil nesh hattıyla el yazması olduğu anlaşılmaktadır.
7. **Tefsir-i Ebussuûd:** Altı numaralı eserin Mısır Kahire baskısıdır.
8. **Tefsir-i Cemel 'ale'l- Celaleyn futuhat-ı ilahiyye:** *el-Fütûhâtü'l-ilâhiyye bi-tavzîhi Tefsîri'l-Celâleyn bi'd-deka'iki'l-hafiyye* adıyla ma'ruf olan eser Celâleyn tefsiri üzerine kaleme alınmış bir hâşiyedir. Farklı basımları olan eserin kütüphaneye vakfedilmiş olanı dört cilt şeklinde basılmış Mısır baskısıdır.
9. **Tefsir-i Yasin li-Hammâmî:** Katalogda iki cilt halinde iki adet olarak geçmektedir. Hammâmî'ye ait Yâsîn Sûresi tefsirinin çok hacimli olmadığı dikkate alınır³⁹ iki tane olmasından mütevellit yanlış bir kayıt olabileceği söylenilebilir. Hammâmizâde'nin kimliğinin de çok açık olmadığı söylenilebilir. Her ne kadar ismi Ebü'l-Hasan Ali b. İsmail Hammâmîzade olarak İBB Atatürk kütüphanesinde bulunmuşsa da diğer Hammâmizâde

³⁷ Erdoğan Baş, "Şeyhzâde", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2010), 39/97.

³⁸ Recep Arpa, "Tibyân Tefsiri", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2012), 41/127.

³⁹ Ebü'l-Hasan Ali b. İsmail Hammâmîzade, *Tefsîru Yâsîn li Hammâmî*, thk. Mehmed Hayri el-Üsküdarî (İstanbul: Maarif Nezareti, 1901), 1-49.

kayıtlarıyla tam olarak eşleştirememiştir.⁴⁰ Kataloğun otuz dördüncü sahifesinde “*Tefsir-i Yasin Hammamî*” şeklinde bir başka kayıt da mevcuttur.

10. **Tefsir-i Nebe’ ile ahiri’l-cüz’:** Yazar ile ilgili herhangi bir bilginin katalog risalesinde rastlanılmadığı eser, tek cilt ve tek nüsha halinde kayıtlıdır. Yazı stili nesh şeklinde yazma olduğu anlaşılan eser sayfaları 31 satır olarak kaleme alınmıştır.
11. **Tefsir-i Sure-i Feth ve Nebe’ ile ahiri’l-cüz’:** Risalede yazar isminin yer almadığı eser, ta’lik hattıyla kaleme alınmış ve sayfaları 19 satırdan oluşmuştur.
12. **Kitabı imtihan mine’t-tefsir:** Eserin “imtihan” diye çevrilmiş olan kısmı su damlasına maruz kaldığı için tam okunamamış ve okunduğu kadarıyla tahmin edilerek kaleme alınmıştır. Eğer doğru anlaşılabilmişse eserin talebelerin tefsir dersinden imtihan edilmiş oldukları baskısı yapılmış bir kitap olması muhtemeldir.
13. **Tefsir-i Sure-i Yâsîn me’a süveri seb’a ve gayriha:** Yâsîn Sûresi ile birlikte yedi surenin içerisinde olduğu tek ciltlik nesh hattıyla kaleme alınmış bir eser olduğu anlaşılmaktadır. Sözü edilen yedi surenin hangileri olduğu ise meçhuldür.
14. **Tefsir-i kebir:** Fahreddîn Râzî’ye (ö. 606/1210) ait *Mefâtihûl-gayb* diye de bilinen altı ciltlik baskısı yapılmış eseridir. Kelâm, felsefe, mantık, astronomi, tıp ve matematik konularında da eserler yazan Râzî ilimler tarihi araştırmalarına konu olmuş bir müelliftir. Hayatının son on beş yılında diğer ilimlerdeki birikimini de katmak suretiyle tefsir eserini telif etmiştir.⁴¹ İlk sayfadaki bu kayıt dışında *Tefsir-i kebir*’in dördüncü cüzle birlikte bir cüz daha risalenin otuz beşinci sayfasında kaydedilmiştir.
15. **Rûhu’l-beyân:** İsmâil Hakkı Bursevî’nin (ö. 1137/1725) kaleme almış olduğu işârî tefsir kategorisindeki eser dört ciltlik baskı nüshasıyla risalede yerini almaktadır.
16. **Tefsir-i Konevî:** *Î’câzû’l-beyân fî te’vîli ümmi’l-Kur’ân* ismiyle maruf olan Sadreddin Konevî’nin (ö. 673/1274) daha çok tasavvufî geleneğe ait tefsiridir. Eser Fatıha Sûresi’nin geniş bir tefsiri olması yanında Konevî’nin görüşlerini detaylı olarak işlemesi bakımından önemlidir.

⁴⁰ Muhammed Abay, “Osmanlı Döneminde Yazılan Tefsir ile İlgili Eserler Bibliyografyası”, *Divan Dergisi* 1 (1999), 273; Mehmet Kılıçaslan, “Tefsîru ve’d-Duhâ li’l-Hammâmî Adlı Eseri Bağlamında Muhammed Tefvîk Bosnevî’nin Tefsir Metodu”, *Tasavvur Dergisi* 8/1 (2022), 191.

⁴¹ Abdussamet Varlı, *Fahreddîn Râzî’nin Tefsirinde Anthropomorrist Yaklaşımlara Reddiyeleri* (Bayburt: Bayburt Üniversitesi, Doktora Tezi, 2018), 26.

17. **Tefsir-i 'uyûn li'-Şeyh Şihabü'd-Dîn:** İki cilt halinde ve ta'lik yazısıyla kaleme alınmış eserin sayfadaki satır sayısı yirmi üçtür. Yaptığımız araştırmalar neticesinde söz konusu bu eserin Osmanlı müfessirlerinden Şihabuddin es-Sivasi'ye (ö. 860/1455) ait olan *Uyunu't-tefâsir li'l-fuzalâi's-semâsir* adlı tefsiri olduğu anlaşılmıştır.
18. **Tefsir-i Begavi nısf-ı âhar:** *Me'âlimü't-tenzîl* adıyla meşhur olmuş olan Muhammed el-Ferrâ' el-Begavî'nin (ö. 516/1122) eseridir. Ancak risaleye düşülmüş olan 'Nısf-ı Âhar' kaydı eserin yarısının mevcut olduğunu ifade etmektedir. Kayıta tek cilt ve tek adet olarak kayda geçmiş olması da bu görüşü destekler niteliktedir. Ta'lik yazısıyla kaleme alındığı ve yazma olarak kütüphaneye vakfedildiği anlaşılmaktadır. Sayfa başına otuz beş satırın düşmesi ise büyük boy olarak düzenlenmiş olduğu izlenimi vermektedir.
19. **Keşşâf nısf-ı evvel ve nısf-ı âhar:** Zemahşerî'ye (ö. 538/1144) ait olan *el-Keşşâf* adlı eserin tek ciltlik, nesh hattıyla kaleme alınmış, büyük boy bir nüshası olduğu anlaşılmaktadır. Sayfa başına satır sayısı otuz ikidir. Nısf-ı Evvel ve Nısf-ı Âhar şeklinde düşülmüş olan notun eserin tam olduğunu belirtmek için mi yoksa tek cilt içerisinde iki kitap olarak tanzim edilmiş olduğunu ifade etmek için mi olduğu meçhuldür.
20. **Esbâb-ı nüzûlî'l-Kur'an li Ahmed b. Mahmud:** Vâhidî nisbesiyle anılan Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed en-Nîsâbü'rî'nin (ö. 468/1076) kaleme almış olduğu, esbâb-ı nüzul alanında daha sonra yazılmış olan eserlere kaynaklık etmiş ve bu alanın en meşhur eserlerinden biridir.⁴² Nesh hattıyla kaleme alınmış, tek cilt ve tek nüsha olarak kütüphaneye vakfedilmiş orta boy bir eserdir.
21. **Tenzîlü'l-âyât 'aleş-şevâhid-i mine'l-Ebyât li-Keşşâf:** Osmanlı döneminde Suriye/Dımaşk bölgesinde yaşamış olan Hanefi ulemasından Muhibbuddîn el-Hamevî'nin (ö. 1608) eseridir. Tek cilt ve tek nüsha halinde matbaa baskısı olarak kütüphane listesinde yer almaktadır. Orta boy bir eser olduğu sayfa başı satır sayısının yirmi yedi olmasından anlaşılmaktadır.
22. **Tefsir-i Keşşâf:** Zemahşerî'ye (ö. 538/1144) ait olan *el-Keşşâf* adlı eserin basılmış iki ciltlik versiyonudur. Sayfa başına yer alan satır

⁴² Abdurrahman Çetin, "Vâhidî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2012), 42/439.

sayısının otuz dokuz olması ebat olarak bir hayli büyük olduğunu göstermektedir.

- 23. Tefsir-i Mevâkib Terceme-i Mevâhib:** Hüseyin Vâiz-i Kâşifî (ö. 910/1504-1505) adıyla meşhur İranlı müfessir ve mutasavvıf'ın *Mevâhib-i 'Aliyye (Tefsîr-i Hüseyinî)* adlı tefsirinin⁴³ Ahmet Cevdet Paşa'nın Farsça hocası İsmail Ferruh Efendi (ö. 1256/1840) tarafından Türkçeye tercüme edilmiş halidir. İki cildi bir arada tek nüsha olarak kütüphane listesinde kayıtlanmıştır. Matbu bir eser olan tefsir tek sayfada otuz sekiz satırlık baskısıyla büyük boydur.⁴⁴
- 24. Tefsiru süveri'l-erba' ve telvînü'l-hiţab ve gayriha:** Sayfa sekizde yer almaktadır. Tek cilt içerisinde ta'lik hattıyla yazılmış, on dört risaleden müteşekkildir.⁴⁵
- 25. Şerhu Fıkhı'l-Ekber ve tefsiri Yâsîn ve Tebârake, Mülk ve gayriha:** Katalog risalesinin on dördüncü sahifesinde İmam Âzâm'ın (ö. 150/767) *el-Fıkhü'l-Ekber* eserinin aidiyeti belli olmayan şerhiyle birlikte, toplamda on sekiz adet tek cilt içerisinde Yâsîn, Tebâreke, Mülk Sûresi ve diğer günlük okunma kültürü oluşmuş surelerin içerisinde bulunduğu bir eser olarak anlaşılabilir.

Yusuf Şevki Efendi risalenin yirmi yedinci sahifesinde kütüphanenin kayıt işinin tamamlandığını belirtmesinin ardından farklı bir formatta kitap kaydına otuz dokuzuncu sayfaya kadar devam etmiştir. Yusuf Efendi'nin böyle bir yöntemi neden izlediğini bilmek mümkün görünmemektedir. Ancak daha sonra vakfiyeye yeni kitapların gelmiş olması sebebiyle muhtemelen yeniden kayıt ekleme gereği duyulmuştur. Risalenin tamamının yayınlanması bu durumun ortaya çıkmasına kapı aralayabilecektir. Otuz yedinci sayfadan sonra da yine tefsir ilmiyle alakalı kitapçık düzeyinde eserlerin kayıt altına alındığını görmekteyiz. Risale incelendiğinde Tefsir kitapları başlığı altında olmayan şu eserlerin de katalogda kayıtlı olduğu görülmüştür:

Tefsiru Zübdetü'l-Ahkam Türkçesi,⁴⁶ *Tefsiru Hâzin Cüz'ü Şâliş (ve üç cüz daha)*,⁴⁷ *Tefsir-i Sinaniyye*, *Tefsir-i Felak*, *Tefsir-i Raĥman*, *Tefsir-i Yâsîn*

⁴³ Adnan Karaismailoĥlu, "Hüseyin Vâiz-i Kâşifî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: İSAM Yayınları, 1999), 19/16.

⁴⁴ Sıra sayısı yirmi üçe kadar olan eserler kütüphane katalogunun ilk sayfasında "Kitabü't-tefâsir" başlığı altında kayda alınmıştır.

⁴⁵ Bu on dört risalenin hangileri olduğu hususunda katalogda bir bilgi yoktur.

⁴⁶ Kitapçığın 37. sayfasında yer almaktadır.

⁴⁷ Kitapçığın 35. sayfasında yer almaktadır.

Hammâmî,⁴⁸ *Tefsir-i Yâsîn* (üç adet), *Tefsiri Tebârake*⁴⁹, *Tefsiri Sureti'l-İhlâs*, *Tefsiri Süreti'l-Kadr*, *Tefsir-i Sureti'l-Mülk ve Sureti'n-Nebe' ve'n-Nâzi'ât, ve't-Târik*, *Şerhu'l-'aşr fî ma'şeri'l-haşr*⁵⁰, *Feđâil-i âyete'l-kürsî*⁵¹, *Tefsir-i Sureti Rahmân*, *Tefsir-i Sureti'l-Mülk*, *Tefsir-i Sureti'n-Nebe'*, *Tefsir-i Sureti'l-Feth*.⁵² Eserlere bakıldığında bu eserlerin hacimli olmaktan çok, sure tefsirleri babından çalışmalar olduğu görülecektir. Bu eserler dışında Ahmed Gümüşhânevî'nin Bayburt Ziyâiyye Kütüphanesinde başka bir tefsir ilmine ait eser bulunamamıştır. Ancak kıraat, tecvit, ayet ve surelere ait faziletlerin anlatılmış olduğu başka eserlerin var olduğu görülmüştür. Tefsir kitaplarının listesinin toplu olarak yer aldığı kütüphane kataloğunun ilk sayfası orijinal haliyle ve transkripsiyonu olarak liste ekinde sunulmuştur. Ayrıca Hacı Ferşad Efendî'nin Kâzım Karabekir Paşa'ya yazmış olduğu mektup da orijinal haliyle ekte yer almıştır.

⁴⁸ Kitapçığın 34. sayfasında yer almaktadır.

⁴⁹ Kitapçığın 31. sayfasında yer almaktadır.

⁵⁰ Kitapçığın 30. sayfasında yer almaktadır.

⁵¹ Kitapçığın 29. sayfasında yer almaktadır.

⁵² Kitapçığın 28. sayfasında yer almaktadır.

Sonuç

Ahmed Gümüşhânevî yaşamış olduğu Osmanlı'nın son döneminde ilmi ve tasavvufi kişiliği yanında ilmin yayılması için ortaya koymuş olduğu ve organize etmiş olduğu sistemle çokça kendinden söz ettirmiş bir alimdir. Tabilerinin yastık altında diyebileceğimiz birikimlerini ortaya çıkartmak suretiyle işletmiş, onun kurmuş olduğu matbaa sayesinde, kitaba ulaşmanın zor olduğu yıllarda kütüphaneler inşa etmiştir. İnşa etmiş olduğu dört kütüphanenin de akıbeti meçhul olarak kabul edilir. Bu kütüphanelerden Rize, Bayburt ve Of bölgelerinde inşa ve imar etmiş olduğu kütüphanelerin Rus işgaline maruz kalan bölgelerde olmaları sebebiyle yağmalanmış olduğu tahmin edilmektedir. Ancak Bayburt Ziyâiyye kütüphanesi olarak maruf olan kütüphanenin Rus işgali esnasında Tiflis'e kaçırılmış olduğu malumdur.

Bayburt kütüphanesinin birinci mütevellisi olan Yusuf Şevki Efendi'nin damadı ve yine kütüphanenin mütevellisi görevini yapan Hacı Ferşad Efendi tarafından Kâzım Karabekir Paşa'ya yazılmış olan mektup Bayburt Kütüphanesinin Ruslar tarafında Tiflis'e kaçırılmış olduğunu ispat etmektedir. Bu mektubun kamuoyuna mal olmasıyla Bayburt kütüphanesiyle ilgili arşiv bilgileri dışında bir gerçekliğe ulaşılabilmektedir. Söz konusu mektubun bulunmuş olduğu, Ferşad Efendi'nin torunu Hacı Ahmed Ziyâuddîn Efendi'ye ait kütüphanede, kütüphaneye ilgili yeni bir vesikaya ulaşılmıştır. Bu belge, Bayburt Ziyâiyye Kütüphanesi'nin baş mütevellisi konumundaki Yusuf Şevki Efendi'nin el yazısıyla, şeyhi Ahmed Gümüşhânevî tarafından kendisine verilmiş olan kütüphane kurma görevinde kitapları kayıt altına almış olduğu belgedir. Bu belge, sadece Ruslar tarafından kaçırılmış olması dışında içerik olarak başka bilgiye sahip olunmayan kütüphane için son derece önemli ve değerli bir vesika olma hüviyetine sahiptir. Ortaya çıkan bu belge ile Bayburt'ta kurulmuş kütüphanenin tüm verilerine sahip olunacaktır. Bu çalışma katalogdaki tefsir kaynaklarının neler olduğu ile ilgili okuyucuya doyurucu bilgi verecektir.

Tablo ve Resimler:

Resim 1: Hacı Ferşad Efendi'nin Kâzım Karabekir Paşa'ya Ruslar tarafından Tiflis'e kaçırılan kütüphanenin geri alınması hususunda yazmış olduğu name.

شرق اوردوسی قومانان عالیشان دوللو کاظم قره بک باشا
حفظاً

دوللو اقدم حضرتی
ناسک غیر روسی اوکر در که جناب حق آن امتک حوائجده استخدام بیورد ما لنده بولنان حدیث شریفید
فاطر ساجدیه کتوبک صورتیلم عرض حال واسترحام مانی البالم باشلارم
مکشانی زوی احمد ضیاء الدین افندی سره نیک اوف ریزه بیابورد ملکیزنده بولنان اوجر عدد کتبخانه سنک با-
متوالیسی بولنان داعیای سواستیلارده نصیر لریک بیابورد جهته بولنان روسلر طرفندن ایجا و کتابلر باجمسی
تفلیسه نقل اولدیغی تحقیقات اخیره داعیان مله تقاضا هر ایلمسه و کتابلر کتب دینیه دن اولملمه اهل اسلا
بهمینیم اولوقلریندا جلیلی وینه وضع استفاده اولمسی و شیخ مشاء الیه حضرتلرینک کتابلرینک هم حاله
بهمینیم محتاج بولمسی **اللهم توئیبی اللهم** دینیه نصرت ایدیه جکلم برابر بولدیغی ذات عالی کنز
تزو معلوم **بجمله** واستبوسلا معروضه نیک چیز **وصوله** واصل اولمسی **الحق** هم **بلیله**
قابل بولدیغی داعیایم محمدیم بولدیغدن کتب معروضه نلا تقبلدن جلب اولمسی اسبابینک استکمال بو
برجاءینیه و ذاتا مقول اولدیغ اهل اسلام دعاسنه خاصه خانان عالی کرمیانه لرین خصوصی صورتده
دعای موریدین استرحام ابرم فرمان شریفین تالی **اللاهی**
اون قضاس مدرسلرینده
خواجہ فرشاد ابراهیم

Resim 2: Yusuf Şevki Efendi'nin kendi el yazısıyla kaleme almış olduğu Bayburt Ziyâiyye Kütüphanesi'nin tefsir eserlerinin kayıtlı olduğu ilk sayfasının orijinal hali.

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله رب العالمين والصلوة والسلام على سيدنا محمد وآله وصحبه أجمعين
ويعهد
طيفه عليه نقصد ما في كرام وظواهر مقام ومحدثين ومنه نقصد مشهور
مكتشفه الشيخ المحاور احمد ضياء الدين افندي ابن مصطفى قدس الله سره حفره
بايبورده قصبه سنه احياء بيورده كنهانه سنه ووضوح بيورده كنهانه كتابه
دفتريه عينيا زبرده كنهانه وثبت اوله في وبالله التوضيح والاعانة

كتب سماوية الهية

رقم فهرس	اسم كنه	عدد	جلد	نوع خط
	مصحف شريفه	1	1	خط اعلى 15
	مصحف شريفه	1	1	خط اعلى الترتيب 11

كتب التفسير

نمبر فهرس	اسم كنه	عدد	جلد	نوع خط
1	قاضي بضاوي حاشية ملا احمد	1	1	بالخط اعلى 27
2	تفسير قاضي بضاوي	1	2	نسخ 29
3	تفسير جلالين	2	2	نسخ ونسخه 19
4	شجره على القاضي	1	4	بضم مضمر 49
5	تفسير تبيان	1	1	نسخه جردى 45
6	تفسير ابو السعود	1	2	نسخ 41
7	تفسير ابو السعود	1	2	طبع مسكوك 49
8	تفسير جليل على الجلالين فتوحا الهية	1	2	طبع مسكوك 42
9	تفسير سبق لهماي	2	2	طبع 22
10	تفسير نبال ارض الحجاز	1	1	نسخ 21
11	تفسير سورة فتح ونعالي الفجر	1	1	تعليق 19
12	كتاب كنهانه من التفسير	1	1	بضم 25
13	تفسير مع سورة بسمه عز وجل	1	1	نسخ 15
2001	تفسير كبير	1	7	بضم 47
2002	روح البياض	1	2	بضم 49
2003	تفسير قنوي	1	7	بضم 49
2004	تفسير عيون للشيخ شهاب الدين	1	2	تعليق 22
2005	تفسير بصيرت لصفه اخرى	1	1	تعليق 20
2006	كشافه بضم اوله ونصفه اخره	1	2	نسخ 22
2007	اسباب نزول القران للاجدى محمد	1	1	نسخ 19
2008	تتريه الابان على الشاهد من الابان لكشاف	1	1	بضم 27
2009	تفسير كشاف	1	2	بضم 49
2010	تفسير مواكب ترجمه مواهب	1	1	بضم 28

Resim 3: Yusuf Şevki Efendi'nin kendi el yazısıyla kaleme almış olduğu Bayburt Ziyâiyye Kütüphanesi'nin tefsir eserlerinin kayıtlı olduğu ilk sayfasının transkripsiyonu.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الحمد لله رب العالمين، والصلاة والسلام على سيدنا محمد وآله وصحبه اجمعين. وبعد:

Târikatı Aliyyeyi Nakşibendiyye meşâyih-i kirâm ve 'ülemâ-i 'izâm ve muhaddisîn ve müellifinden meşhûr Gümüşhaneli eş-Şeyh el-Hâcî Ahmed Diyâu'd-Dîn efendi İbn Muştafâ (kaddesallâhu şirrahû) hâdretleri Bayburt kasabasında ihyâ buyurdıkları kütübhanesinde vaç' buyurdıkları kitapların defterinden aynen zirde ketb ve şebt olundu. Ve billâhi't-Tevfik ve'l-'Inâyet.

Kütüb-ü Semâviyye-i İlähiyye					
Rakam Numara	Esâmi Kütüb	'Aded	Cild	Nev-'i Hâţ	Şatır
	Mushaf-ı Şerif	1	1	Hattı A'lâ	10
	Mushaf-ı Şerif	1	1	Hattı A'lâ, altın cedveli	11

Kütüb'üt-Tefsîr					
Numara Rakam	Esâmi Kütüb	'Aded	Cild		Şatır
1	Kâdî Beydâvî hâşiyesi Mollâ Hüsrev	1	1	Ba hattı Nesh	27
2	Tefsîr Kâdî Beydâvî	1	2	Nesh	29
3	Tefsîr-i Celâleyn	2	2	Nesh ve Başma	19
4	Şeyhzâde 'Ale'l- Kâdî	1	3	Başma Mısrî	29
5	Tefsîr-i Tîbyân	1	1	Nesh altın cedveli	25
6	Tefsîr-i Ebu's- Su'ûd	1	2	Nesh	21
7	Tefsîr-i Ebu's- Su'ûd	1	2	Tab'ı Mısrî	29
8	Tefsîr-i Cemel 'Ale'l- Celâleyn Futuhât-ı İlähiyye	1	4	Tab'ı Mısrî	22
9	Tefsîr-i Yâsîn li-Hammâmî	2	2	Tab'	22
10	Tefsîr-i Nebe' ilâ Âhiri'l-Cüz'	1	1	Nesh	31
11	Tefsîr-i Sûre-i Feth ve Nebe' ilâ Âhiri'l-Cüz'	1	1	Ta'lik	19
12	Kitabı İmtihân mine't-Tefsîr	1	1	Başma	35
13	Tefsîr-i Sûre-i Yâsîn me'a Süveri Seb'a ve Gayrihâ	8	1	Nesh	15
2 1	Tefsîr-i Kebîr	1	6	Başma	27
2 2	Rûhu'l-Beyân	1	4	Başma	29
2 3	Tefsîr-i Konevî	1	7	Başma	290
2 4	Tefsîr-i 'Uyüne li's-Şeyh Şihâbü'd-Dîn	1	2	Ta'lik	23
2 5	Tefsîr-i Begavî Nısf-ı Âhar	1	1	Ta'lik	20
2 6	Keşşâf Nısf-ı Evvel ve Nısf-ı Âhar	1	1	Nesh	32
2 7	Esbâb-ı Nüzûli'l-Kur'an li Ahmed b. Mahmûd	1	1	Nesh	19
2 8	Tenzilü'l-Ayât aleş-Şevâhid-i mine'l-Ebyât li-Keşşâf	1	1	Başma	27
2 9	Tefsîr-i Keşşâf	1	2	Başma	39
2 10	Tefsîr-i Mevâkıb Terceme-i Mevâhib	1	iki cild bir yerde	Başma	38

Resim 4: Ahmed Gümüşhânevî'nin kitap mührü.

Kaynakça

- Abay, Muhammed. "Osmanlı Döneminde Yazılan Tefsir ile İlgili Eserler Bibliyografyası". *Divan Dergisi* 1 (1999), 249-303.
- Akpınar, Ali. "Tefsîru'l-Celâleyn". 40/294-295. İstanbul: İSAM Yayınları, 2011.
- Algar, Hamid. "Hâlidîyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/295-296. İstanbul: İSAM Yayınları, 1997.
- Algar, Hamid. "Nakşibendîyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/335-342. İstanbul: İSAM Yayınları, 2006.
- Alıklıç, Dündar. "Ahmed Ziyâuddîn Gümüşhânevî'nin Kurduğu Kütüphaneler ve Bu Kütüphanelere Bağışladığı Kitaplar". *Gümüşhane Tarihi*. 371-385. Gümüşhane: Gümüşhane Üniversitesi Yayınları, 2016.
- Arpa, Recep. "Tibyân Tefsiri". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41/127-128. İstanbul: İSAM Yayınları, 2012.
- Aslan, Ahmet. "Ahmed Ziyâuddîn Gümüşhânevî Tekkesi'nin Dünü ve Bugünü". 905-910. Gümüşhane: Gümüşhane Üniversitesi Yayınları, 2013.
- Baş, Erdoğan. "Şeyhzâde". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/97-98. İstanbul: İSAM Yayınları, 2010.
- Çetin, Abdurrahman. "Vâhidî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/438-439. İstanbul: İSAM Yayınları, 2012.
- Gündüz, İrfan. "Ahmed Ziyâuddîn Gümüşhânevî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 14/276-277. İstanbul: İSAM Yayınları, 1996.
- Gündüz, İrfan. "Ahmed Ziyâuddîn Gümüşhânevî'nin hayatı, eserleri ve tesirleri". 17-49. İstanbul: Seha Yayınları, 1992.
- Gündüz, İrfan. *Gümüşhânevî Ahmed Ziyâuddîn (k.s.) hayatı-eserleri-tarikat anlayışı ve halidîyye tarikatı*. İstanbul: Seha Yayınları, 1984.
- Hammâmî, Ebü'l-Hasan Ali b. İsmail. *Tefsîru Yâsîn li Hammâmî*. thk. Mehmed Hayri el-Üsküdarî. İstanbul: Maarif Nezareti, 1901.
- İpşirli, Mehmet. "Avârız Vakfı". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/109. İstanbul: İSAM Yayınları, 1991.
- Karaismailoğlu, Adnan. "Hüseyn Vâiz-i Kâşifî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/16-18. İstanbul: İSAM Yayınları, 1999.
- Kılıçaslan, Mehmet. "Tefsîru ve'd-Duhâ li'l-Hammâmî Adlı Eseri Bağlamında Muhammed Tefvîk Bosnevî'nin Tefsir Metodu". *Tasavvur Dergisi* 8/1 (2022), 185-214.

- Koca, Ferhat. "Molla Hüsrev". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/254-252. Ankara: İSAM Yayınları, 2020.
- Mustafa Fevzi. *Hediyetü'l-Halidîn fi Menâkıb-ı Kutbü'l-Ârifin Mevlânâ Ahmed Ziyâuddîn b. Mustafa el-Gümüshânevî*, 1313.
- Osmanzâde Hüseyin Vassâf. *Sefîne-i evliyâ*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2011.
- Varlı, Abdussamet. *Fahreddin Râzî'nin Tefsirinde Anthropomorfit Yaklaşımlara Reddiyeleri*. Bayburt: Bayburt Üniversitesi, Doktora Tezi, 2018.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Ferşad Efendi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/413-414. İstanbul: İSAM Yayınları, 1995.
- Yusuf, Sağır. "Ahmed Ziyâuddîn Gümüshânevî'nin Kurduğu Kütüphaneler". *1. Uluslararası Ahmed Ziyâuddîn Gümüshânevî Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. Gümüshane: Gümüshane Üniversitesi Yayınları, 2013.
- "Ahmed Ziyâuddîn Gümüshânevî". *Evlialar Ansiklopedisi*. 12/356. İstanbul: Berekât Yayınları, 1993.
- "VGMA (Vakfiye)", 26 Ekim 1281. Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivi.
- "VGMA (Vakfiye)", 27 Mayıs 1287. Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivi.